

NAROD, DOMOVINA, DOMOVINSKI RAT – TEATROLOŠKI PRILOZI POLITIČKOM

Goran Pavlič

UDK: 792(054):323.2

Predteorijsko poimanje temeljnih politoloških pojmova poput »naroda« ili »domovine« pretežito je objektivističko. Preciznije rečeno, spomenuti, ali i drugi politički koncepti tretiraju se poput fizikalnih tijela koja imaju relativno postojana obilježja i refleksija o njima iscrpljuje se u nekoj vrsti deskriptivnosti. Argentinski filozof politike Ernesto Laclau, u svojim studijama *Politics and Ideology in Marxist Theory* i *On Populist Reason* izvrće takvu perspektivu i konceptualizira politički subjektivitet kao diskurzivnu tvorevinu, odnosno *a posteriori* ishod teorijske artikulacije. Na temelju takve perspektive, osnažene historiografskim uvidima hrvatskih povjesničarki Spehnjak i Najbar Agičić, koje su se bavile socijalističkom kulturnom sferom u prvim danima poraća, pokušat ću politički sagledati djelovanje *Kazališnog lista* – biltena Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu i ukazati na emancipatorske aspekte njegova narodnog opredjeljenja.

Ključne riječi: Laclau; populizam; Kazališni list; narod; politika

TERMINI, KONCEPTI

Naslovni termini – narod, domovina, domovinski rat – iako u svakodnevnoj upotrebi u javnom diskursu, daleko su od samorazumljivosti. Konzultiranje enciklopedijskih priručnika ili rječnika svakako bi značajno suzilo semantičko polje, međutim u okviru analitičkih intencija ovoga rada takva pojašnjenja mogu pružiti tek polazišni orijentir. Naime, konotativna je bremenitost tih leksema ili sintagmi u hrvatskom javnom prostoru izuzetno velika, što i ne iznenađuje s obzirom na relativno kratak vijek hrvatske samostalnosti uz koju se termini nedvojbeno vezuju. Međutim, i na razini najpovršnije informiranosti znamo da ti termini nisu izmišljeni za opis specifične situacije hrvatske državnosti i državotvornosti već postoje od ranije i ta činjenica, ovako eksplicitno navedena, može djelovati poput najtrivijalnijeg truizma. Dok se pojmovi i naroda i domovine kao političke kategorije pojavljuju negdje već od samih početaka političke refleksije u hrvatskoj povijesti (okvirno od Iliraca), Domovinski rat skloni smo vezivati uz zadnje ratno iskustvo od 1991. do 1995. Kako navodi *Hrvatska enciklopedija* Leksikografskog zavoda Miroslava Krleže: »Domovinski rat, obrambeni rat za neovisnost i cjelovitost hrvatske države protiv agresije udruženih velikosrpskih snaga – ekstremista u Hrvatskoj, Jugoslavenske narodne armije (JNA) te Srbije i Crne Gore«. Međutim, na međunarodnom planu te u periodu od 1945. do 1990. Domovinski rat, kao dio sintagme Veliki domovinski rat, označavao je ruske vojne operacije na tzv. Istočnom bojištu, odnosno obrambeni rat protiv njemačkih nacističkih snaga u Drugome svjetskom ratu. Iako je termin porijeklom iz 19. stoljeća, asocijativno ga vežemo uz Staljina i uz Drugi svjetski rat, a o tome u spomenutoj enciklopedijskoj natuknici nema ni riječi.

I ovdje već zalazimo u polje napetih konotacija, specifičnih kulturnih asocijacija koje u hrvatskom kulturnom prostoru nisu, niti će biti dio pukog deskriptivnog ili denotativnog repertoara. I zbog toga ovaj rad ni intencijski ni analitički ne pretendira na elaborat iz komparativne

stilstike ili semantike nego stremi prema političkoj artikulaciji nekih naoko jednoznačnih koncepata ili kategorija. Ovdje odabrani primjeri minorni su dio širokog spektra ne do kraja domišljenih političkih koncepata, ali nisu rezultat stihijskog, arbitrarnog odabira. Navedene jedinice odabrao sam kao markere jednog polja, odnosno koordinate mišljenja o temeljnim kategorijama neke političke zajednice s namjerom ukazivanja na njihovu moguću višeznačnost u relativno kratkom vremenskom razmaku od pedesetak godina. Konkretna analitički objekt ovog rada teatrološki je časopis *Kazališni list* koji je izdavalo Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu od rujna 1945. do lipnja 1948.

ZABLUDA UNIFORMNOSTI

Katarina Spehnjak, povjesničarka s opsežnim opusom radova o kulturnim politikama na području Hrvatske neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, u svojoj studiji *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945. – 1952.* uvodno naglašava nužnost metodološkog opreza pri pristupu materiji iz tog perioda. Uz jasno prepoznatljiv i decidan kritički stav o tom periodu, koji se ni uz najbolju volju ne bi mogao nazvati simpatizirajući, autorica napominje kako je »htijenje osnovnog političkog aktera tog doba – Komunističke partije, polazilo od toga da se cijeli život zajednice može i mora oblikovati po jednom, po njezinom sudu 'najboljem' modelu društvene organizacije, građa pokazuje da to uvijek nije tako bilo, ili da je išlo teško« (Spehnjak, 2002: 7). Drugim riječima, ni uz najbolju volju političke vrhuške, totalni politički nadzor nad svim aspektima društvenosti nije bio moguć. Takvu prosudbu snaži i povjesničarka Magdalena Najbar Agičić u studiji *Kultura, znanost, ideologija. Prilozi istraživanju politike komunističkih vlasti u Hrvatskoj od 1945. do 1960. na polju kulture i znanosti.* U njoj se poziva

na istraživače istočnoeuropskih socijalističkih društava koji upozoravaju kako je, unatoč tendenciji za političkom unifikacijom prostora koja je dolazila iz Moskve, situacija na terenu uvijek bila nešto kompleksnija. Naglašava pritom stav Szporluka kako »ta društva nisu bila uniformna čak ni na vrhuncu političkog terora« (Najbar Agičić, 2013: 8).

Kako iznosi Najbar Agičić, Agitprop, kao centralni organ osmišljavanja i održavanja kulturne politike pri Komunističkoj partiji Jugoslavije, konsolidira se i organizacijski učvršćuje već na proljeće 1945. te odmah po završetku rata uspostavlja svoja tijela na svim razinama javne vlasti. Na čelu saveznog Agitpropa bio je Milovan Đilas,¹ najbližiji Titov suradnik i ta je organizacija faktički »stajala iznad formalne vlasti te imala velike kompetencije. Postala je 'simbol krutog, centralističkog rukovođenja područjem kulturnih djelatnosti', a prema njoj, cijelo razdoblje njezine djelatnosti u kulturi naziva se i 'Agitprop kulturom'« (2013: 33). Unatoč takvom kadrovskom »pedigreu« i sistemskoj poziciji, radom Agitpropa politička je vrhuška bila izrazito nezadovoljna. Spočitavalo joj se nedovoljno propagiranje savezništva i bratstva sa SSSR-om, a u hrvatskom kontekstu problematične su bile revizionističke tendencije koje Agitprop tolerira, napose u slučaju časopisa *Republika* (2013: 30-38).

Iako se u osvrtu Najbar Agičić *Kazališni list* izrijeком ne spominje,² nema sumnje da je svojim pristupom, obradom i selekcijom materije, a čiji prikaz slijedi, značajno doprinio takvom dojmu. Drugim riječima, ranije iznijeta prosudba o nemogućnosti uniformne homogenosti ni u najautoritarnijim periodima socijalističke vlasti može se prepoznati i u

---

¹ U studiji *Sa Staljinom protiv Tita* Ivo Banac napominje kako je Đilas, uz nekolicinu ostalih kolega, tijekom boravka u političkom zatvoru u Sremskoj Mitrovici bio dio grupe vabahita – najmilitantnijih i najnetolerantnijih komunista (1990: 75).

² Autorica napominje (2013: 13) kako zbog obilja građe i nesređenosti značajnog dijela arhivskih materijala još uvijek nije moguće steći uvid u sve relevantne dokumente, ali njezin je pregled kao i referirani izvor široko obuhvatan i svakako mjerodavan.

slučaju *Kazališnog lista*. Kako bi političke implikacije specifičnosti tog lista mogle biti zahvaćene u njihovu sistemskom značaju, bit će nužno najprije operacionalizirati teorijski okvir.

VIŠEZNAČNOSTI POPULIZMA

Intrinzični aspekt znanstvenog etosa, barem od Descartesa naovamo, njegova je racionalnost, neostrašćenost, distanciranost. Efektom prelijevanja i na izvanznanstvena područja, na najšire shvaćenom području zapadnoeuropske moderne, ta se svojstva podrazumijevaju kao preduvjeti svakog ozbiljnog i mjerodavnog tretmana bilo kojeg aspekta stvarnosti. Iako je polje afektologije, kao teorijske refleksije o ne-racionalnim dimenzijama ljudskog djelovanja, u posljednjih dvadesetak godina³ doživjelo procvat, dominantna konceptualna rešetka na kojoj se istraživački programi osmišljavaju i dalje je »objektivna«, nepristrana, rastjelovljena Um. Takav um pri pristupu stvarnosti emocije, afekte, strasti stavlja u zagradu, ako ih već direktno ne negira kao irelevantne.

Pojmovi naroda, domovine, pa u našem užem kontekstu i Domovinskog rata na planu kolokvijalne upotrebe konotiraju političku domenu s jasnim afektivnim nabojem. Za razliku npr. od neutralnog, tehničkog termina »stanovništvo«, riječ »narod« i povijesno i politički obuhvaća znatno više od elementarne denotativne funkcije. I u tom kompleksu značenja izuzetno mjesto zauzima emocionalna relacija koju dionici te grupacije – sunarodnjaci – uspostavljaju prema tom konceptu. Stoga se narod, u skladu s dekartovskom tradicijom, kao koncept s uvijek prisutnim »suviškom« afektivne vrijednosti, gotovo automatski smješta u političku liminalnu

---

³ Odnosno, barem od prijelomne studije Sare Ahmed *The Cultural Politics of Emotion* iz 2004.

sferu te se podrazumijeva nužna stručna ekspertiza da bi se koncept priveo racionalnoj domeni uračunljivosti.

Na tom su tragu i politolozi Marijana Grbeša i Berto Šalaj u svojoj studiji *Dobar, loš ili zao?* (2018.) posvećenoj populizmu, posebno onom aktualnom u Hrvatskoj. Skicirajući u uvodnim poglavljima kratki historijat koncepta populizma, najgrublje i najelementarnije rečeno oni ocrtavaju populizam kao politički fenomen koji svoj legitimitet crpi pozivajući se na narod. Međutim, na samom početku metodološkog poglavlja upozoravaju na tri najčešća načina korištenja pojma »populizam. Prva razina je ona političkih analitičara koji, u nedostatku jasnijih konceptualizacija, populističkima nazivaju sve nove političke formacije koje se ne uklapaju u postojeće politološke kategorizacije. Drugi način upotrebe, svojstven političkom i medijskom diskursu, jest prokazivanje onih aktera političke scene koji svoju poziciju nastoje izboriti davanjem lažnih obećanja, odnosno demagogijom. U toj vizuri populizam je pejorativan termin koji uglavnom služi osporavanju političkog legitimiteta određenih političkih opcija pri čemu nijedna tako označena politička grupacija ne pristaje na takvu karakterizaciju, što znači da barem načelno pristaje na negativno određenje pojma. Treća opcija, u koju se autori svrstavaju, znanstvena je razina bavljenja problemom. U njoj se populizam uzima u punini svojih manifestacija: kao način stranačkog organiziranja, kao politički diskurs, kao ideologija itd. (2018: 29-31).

U okviru ovog rada populizam nije središnja tema istraživanja, nego tek moguća analitička alatka za pristup specifičnoj poziciji *Kazališnog lista* kao službenog kulturnog lista u Narodnoj Republici Hrvatskoj. Tadašnja socijalistička politička nomenklatura, pod čijim se strogim nadzorom odvija i kulturni život, legitimacijski se poziva na narod jer je iz Narodnooslobodilačke borbe i proistekla. Polazeći od dominantnih publicističkih, ali i nekih teorijskih koncepcija, to je čini populističkom. Međutim, ako populizam ne sagledavamo samo u tom pejorativnom ključu, nego prionemo njegovoj progresivnoj reartikulaciji, moguće je otvoriti

teorijski prostor za evaluaciju populističkih politika onkraj zdvajanja o demagogiji, jeftinom parolašenju i sl. U tom je smislu rad argentinskog filozofa politike Ernesta Laclaua posebno instruktivan.

Dok je u ranijim radovima iz 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća zagovarao relativno restriktivnu, politološki užu koncepciju populizma kao diskursa u kojem se artikulacija političkih zahtjeva temelji na narodu te se ti zahtjevi formuliraju u direktnoj opoziciji spram vladajuće klase (Laclau, 1977: 172-173), u kasnijoj fazi⁴ Laclau osmišljava inkluzivniju koncepciju u kojoj populizam figurira kao oznaka svake radikalno-demokratske politike. Prema njemu, tendencije da se populizam automatski odbacuje kao marginalna, pa i apolitička pojava, označava odustajanje od same politike i prepuštanje situacije stručnjacima koji na temelju svoje ekspertize znaju što je najbolje za određenu zajednicu (2005: X). Laclauov je cilj ne jednom za svagda ustanoviti koji je konkretan stvarnosni referent za pojam populizma, nego ukazati da je riječ o društvenoj logici koja može biti djelatna u raznim političkim fenomenima. »Jednostavno rečeno, populizam je način konstruiranja Političkog« (Laclau, 2005: XI). Ukazujući na nekonzistencije deskriptivno-tipoloških pristupa u proučavanju populizma, finalno zaključuje kako je plodnije populizmu pristupiti kao performativnom činu koji posjeduje vlastitu racionalnost u svakoj situaciji u kojoj nastupa. Budući da je ta performativna učinkovitost moguća s najrazličitijim mogućim ideološkim sadržajima (konzervativnim, liberalnim, socijalističkim), bolje je govoriti o populizmu kao o *dimenziji političke kulture* (2005: 13-20).

Adaptirano za naš kontekst, i svedeno u okvire analitičkih namjera ovog rada: ako populizam ne tretiramo kao politički fenomen s nekim

---

⁴ Sotiris (2018) već i u ranoj Laclauovoj fazi prepoznaje progresivni potencijal u populizmu. Izbjegavajući zamke ekonomskog redukcionizma te uspostavljajući ishodišnu političku opoziciju između naroda i vladajuće klase, narodna politika u principu je inkluzivnija i pluralističnija od tradicionalnog socijalističkog zagovora radničke klase kao privilegiranog subjekta politike.

zatvorenim nizom pojavnih ili funkcionalnih karakteristika, moguće je sagledati transgresivne potencijale i osobitosti koje se pojavljuju unutar takve političke kulture. Time otvaramo mogućnost da se unutar političke konstelacije, koja je bila na snazi u NR Hrvatskoj u vrijeme izlaženja *Kazališnog lista* i koja se legitimacijski temeljila na narodu, konkretnije radnicima i seljacima, pojavi i profilira građanski list visokokulturne provenijencije. Iz tradicionalnih perspektiva na populizam ta je činjenica teorijski neobjašnjiva, osim kao eksces, iznimka koje se »prošvercala« u hegemonu polje socijalističke javnosti.

Predstoji stoga izložiti specifičnosti tog lista i (pr)ocijeniti u kojoj je mjeri i na koji način korespondirao s osobitom naravi socijalističkog populizma.

KAZALIŠNI LIST

Kazališni list, tjednik⁵ Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu, izlazio je tijekom tri poratne sezone. Prvi broj objavljen je 15. rujna 1945., a posljednji 21. lipnja 1948. Glavni urednik prve dvije sezone je Kalman Mesarić, dok u trećoj uređivanje preuzima Ante Jureša, bez posebnih napomena o promjeni na čelu lista. Sveukupno je izdano 110 redovnih brojeva, uz dva izvanredna koji su posvećeni gostovanjima HNK-a. Prvi od njih, izdan u travnju 1946. prilikom gostovanja »na Rijeci«, dvojezično je, hrvatsko-talijansko izdanje s pregledom gostujućih umjetnika i repertoara. Drugi, iz svibnja 1947., podnosi izvještaj o uzajamnim gostovanjima beogradske drame u Zagrebu i zagrebačke u Beogradu, uz uvodni urednički

---

⁵ Prvim brojem treće sezone podnaslov lista se mijenja i od tjednika postaje »Vjesnik Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu«.

komentar o zajedničkom radu na pronalasku umjetničke istine na sceni putem privrženosti realističkom modelu.

Prvi, rujanski broj otvara se proslavom intendanta Ive Tijardovića koji nakon repertoarnih najava programatski naznačuje:

Kada je govora o obnovi naše, u ovom ratu porušene i postradale zemlje, ne misli se samo na izgradnju uništenih cesta, porušenih mostova, na podizanje popaljenih ili bombama razorenih domova naših pitomih sela i lijepih gradova, na uspostavljanje željezničke mreže, na izgradnju tvornica i.t.d., već i na podizanje kulture i prosvjete u našem napaćenom, ali herojskom narodu. Kod toga kulturnog podizanja naše će kazalište uz niže i više škole, štampu, narodna sveučilišta [...] igrati jednu od vodećih, a usuđujemo se reći i najvećih uloga. (KL, sezona 1., br. 1: 1).

Sentiment potvrđuje i u govoru prilikom otvaranja nove sezone, koji je tiskan u drugom broju: »Repertoar našeg kazališta prema tome treba da donosi djela, koja izgrađuju, uzdižu i prosvjećuju čovjeka, koja mu ulijevaju snagu i optimizam, te učvršćuju u njemu svijest ljudskog dostojanstva« (KL, s. 1., br. 2: 1). Drugi broj druge sezone (1946./1947.) donosi transkript intendantova govora pred Hrvatskim saborom iz kolovoza 1946. u kojem Tijardović dosljedno zagovara snagu i potencijal koje kazalište ima u uzdizanju naroda, napose gostujući u provincijama, pa čak i u selima (KL, s. 2., br. 2: 1-2). Koliko god ovi iskazi bili moguće prigodničarski, ono što se nadaje kao okvir razumijevanja društveno-političke stvarnosti jest supostavljanje kulture i obrazovanja na istu ravan s ekonomskom obnovom ratom opustošene zemlje. Onkraj marksističkog fetišiziranja ekonomske baze koje se tom teorijskom sustavu (s pravom) često predbacuje, inauguralna gesta čelnika tada glavne kulturne institucije u socijalističkoj zemlji direktna je evokacija Schillerovih teza iz njegova prijelomnog članka *O pozornici kao moralnoj instituciji iz 1784*. Kazalište tu nije tek jedna od dokoličarskih zanimacija građanske klase, nego upravo formativni okvir

narodne subjektivacije. Ili, emfatično rečeno, kazalište nije tek platforma za komunikaciju umjetničkih sadržaja, ono je pozornica na kojoj nastupa narod.

Mi smo danas naviknuti na kultur-elitistički sentiment koji pučke preference po automatizmu smješta u niže registre umjetničkog iskaza i teško ovakve iskaze možemo svariti bez ironijskog odmaka. Međutim, nešto dalje u tekstu, nakon nabiranja uspjeha kazališnih izvedbi tijekom rata, Tijardović domeće gotovo usputnu opasku, koja će, pokazat će se, biti regulativno načelo tijekom svih triju sezona *Kazališnog lista*. Njegovim riječima:

Tu se je konstatiralo ono, čemu se nitko od profesionalnih kazališnih ljudi, koji su se u tim kazalištima nalazili, nije nadao, da je uvijek bila bolje primljena ona priredba, koja je stajala na višoj umjetničkoj razini. Nije istina dakle da naš narod voli na daskama samo lakrdijaštvo ili bilo kakvu blezgariju, kako se to obično tendenciozno mislilo i kazivalo, već ga njegov zdravi instinkt vodi ka prihvaćanju i najozbiljnije kazališne umjetnosti ako mu je ona iznesena u pravilnoj formi (KL, s.1., br. 1: 2).

Bile ove uvodničarske riječi iskaz izvornog političkog nadahnuća ili tek prigodski ceremonijalne, suštinski je sporedno. One su izrečene sa službene instance i kroz tri sezone djelatno su organizirale funkcioniranje ovog lista.⁶

---

⁶ Analogan sentiment vidljiv je i u feljtonu Jože Rutića pod naslovom »Partizansko kazalište« gdje on posebno ističe diskusiju u kojoj su sudjelovali Moša Pijade i Aleksandar Ranković, kao ljudi iz najužeg Titova kruga, i na kojoj je zaključeno »da se naše kazalište ne smije sada niti u buduće spuštati na nivo masa, već naprotiv naš repertoar i način našeg rada mora uzdizati mase« (KL, s. 1., br. 21: 7). Dakle, daleko od pukog Tijardovićeve fraziranja, očito je riječ o strateškoj opredijeljenosti u pogledu kulture i to onoj koja s narodom računa kao mogućim legitimnim nosiocem i stvarateljem visoke kulture.

Kazališni list opsegom je skromna tiskovina. Brojevi obasežu četrnaest stranica, uz izuzetak dvobroja, s pokojom nenumeriranom reklamnom stranicom s oglasima robe najšire potrošnje i sastoje se od tekućeg repertoara HNK-a u Zagrebu (redovno čitava druga stranica), od repertoarnih vijesti, tekstova o povijesti HNK-a u Zagrebu i uopće kazališne prakse u Hrvatskoj, stručnih tekstova o dramskim klasicima i kulturno-kazališnih vijesti iz inozemstva – pretežito iz SSSR-a, ali ne isključivo. Uz vijesti iz kulturne sfere iz drugih istočnoeuropskih zemalja i ostalih jugoslavenskih republika, redovno se pojavljuju i vjestice iz Engleske, Francuske, Italije. U petome se broju (13. listopada 1945.) prvi put pojavljuje eksplicitna politička poruka, par redaka na kraju posljednje rubrike. Radi se o pozivu na izbore za »narodnu vlast grada Zagreba [...] koja će shvatiti i potpomoći intencije našega kazališta« a to je potreba »da naše narodno kazalište uistinu postane svojina naroda« (KL, s. 1., br. 5: 11). Do kraja sezone u još će se dva navrata pojaviti vijesti koje nisu iz sfere kulture. U 24. broju od 23. veljače 1946. cijela prva stranica posvećena je čestitanju rođendana Crvenoj armiji, uz prigodno isticanje njezina historijskog značaja u pobjedi nad nacizmom. Prva stranica 33. broja sadrži vijest o posjetu maršala Tita zagrebačkome kazalištu;⁷ vijest je kratki izvještaj o tom događaju, uz citiranje nekoliko prigodnih riječi koje je Titu uputio intendant Tijardović. U prvoj sezoni to su jedine ne/kazališne vijesti s eksplicitnom političkom porukom.

Spehnjak naglašava kako Agitprop, kao centralna institucija zadužena za promociju oficijelne ideologije, oformljena pri Centralnom komitetu Komunističke partije Hrvatske već u lipnju 1945., u periodu neposrednog poraća ima neograničenu snagu (2002: 89, 94). Osnažena gotovo parapolitičkim ingerencijama, ona postavlja i nadzire parametre kulturne dinamike do najnižih, lokalnih razina. Na sličnom tragu Snježana Banović napominje kako će

---

⁷ U sljedećem broju koji izlazi na Titov rođendan nema nikakve naznake obilježavanja tog datuma ili prigodne crtice; ipak, u 40. broju druge sezone (od 1. lipnja 1947.) na desetoj stranici prenosi se čestitka članova kazališta maršalu Titu.

u Hrvatskoj već tijekom 1949. godine doći do pritiska na kazališta iz više »nadležnosa« da prestanu zapostavljati domaće stvari i izvoditi previše onih stranih, najviše sovjetskih i ruskih. Tog će mišljenja biti i nepotpisani činovnik Agitpropa koji će, razočaran njihovim repertoarima, u jednom izvješću za CK KPH napisati da se [...] zanemaruje domaća riječ, a i dalje se orjentiše na sovjetske komade i to loše te na djela koja nisu niti aktualna niti odgojna (Banović, 2018.).

Implicitno možemo zaključiti da je situacija u kulturi, pa tako i u kazalištu, dotad bila obilježena dominantnim ruskim utjecajem i da se tek nakon Rezolucije Informbiroa u lipnju 1948.⁸ i političkog distanciranja od SSSR-a, odmak od sočrealističke poetike radikalno širi i na polje kulture. Nije li stoga neobično da se, pored tako revne i gotovo svemogućee kulturne »policije« u godinama poratnog trijumfalizma i slavljeničkog socijalističkog etosa, glavni kazališni list i jedan od glavnih kulturnih listova u to doba na području Narodne Republike Hrvatske političkih pitanja gotovo i ne dotiče? Prisutnost sovjetske tematike ne može se poreći. Relativno je najviše vijesti o sovjetskim piscima i sovjetskim kazalištima, no tekstovi o tome intonirani su profesionalno izvještajno, bez revolucionarnog patosa ili hagiografske poniznosti.⁹ Nadalje, na repertoaru HNK-a ima djela sovjetskih pisaca, ali oni stoje, simbolički i brojčano, ravnopravno uz talijanske i francuske opere (Puccini, Donizetti, Bizet) te izvedbe djela iz hrvatske i jugoslavenske dramatike (Bogović, Feldman, Nušić, Sremac).

---

⁸ Rezolucija je službeno objavljena 28. lipnja, sedam dana nakon izlaska zadnjeg broja *Kazališnog lista*.

⁹ Stanovita iznimka u tonu zamjetna je u tekstovima o korifejima sovjetske ideje. Tako se u 21. broju druge sezone na prvoj stranici prenosi izvadak iz Rollandove studije o Lenjinu povodom obljetnice njegove smrti; tekst je prigodničarski emfatičan, no bez ikakvog komentara uredništva. U posljednjem, 43. broju druge sezone, na desetoj stranici prenosi se vijest o dovršetku radova na Muzeju imena J. V. Staljina, grandioznom projektu o kojem se izvještava stilski hladno, tehnički korektno.

Prvi broj nove sezone 1946./1947. donosi nacrt repertoara. U dramskom dijelu u približno istom obimu zastupljena su djela hrvatskih i ostalih jugoslavenskih dramatičara, sovjetskih dramatičara, svjetskih klasika (Shakespeare, Molière, Lope de Vega, Balzac, Goldoni) i suvremene svjetske dramatike (Pagnol, Shaw, Hellman). U opernom pak dijelu daje se samo jedan ruski autor – Rimski-Korsakov – a ostatak izvedbi čine Gotovac, Konjović, Dvořak, Puccini, Rossini, Verdi, Mozart, Beethoven, Offenbach. Sama faktografija ne znači puno, ali sagledano kroz perspektivu hegemonijske snage Agitpropa, u najmanju ruku iznenađuje raznolikost repertoara i njegova ideološka »razbarušenost«. Deveti broj donosi izvještaj iz tjednika *Sovjetskoe iskusstvo*¹⁰ o vijećanju direktora i intendantata moskovskih kazališta povodom odluke Centralnog komiteta Sveruske komunističke partije »O repertoaru dramskih kazališta i mjerama za njegovo poboljšanje«. Iskazi sviju dionika sastanka potvrđuju namjeru da se »sadašnje stanje repertoara što više približi ideološkim načelima partije Lenjina – Staljina« (KL, s. 2., br. 9: 7-10). U svih 110 brojeva *Kazališnog lista* nema ni jedan tekst ili iskaz upravnih lica ili umjetnika koji bi makar približno sugerirao da bi se dramska umjetnost trebala približiti uvidima Tita ili Komunističke partije.

Šesti broj treće sezone (od 1. studenoga 1947.) otvara oveći tekst intendantata Tijardovića u slavu Oktobarske revolucije povodom obilježavanja tridesetogodišnjice. Tekst obiluje patosom i panegiričkim konstatacijama. Oktobarska je revolucija »preporod čovječanstva« i »naša kazališna umjetnost također slavi ovu renesansu čovječanstva«. »Bez obzira na to, što trulo kapitalističko i imperijalističko namjerava u bližoj ili daljoj budućnosti, demokratske snage cijelog svijeta s velikim i moćnom Sovjetskim Savezom na čelu ići će snažno naprijed [ka izgradnji] novog, sretnijeg socijalističkog društva« (KL, s. 3., br. 6: 3-4). Tekst završava pokličem »Živjela Velika Oktobarska Socijalistička revolucija« (ibid.). Za rijetke priloge koji se

---

¹⁰ Sovjetska umjetnost.

iole dotiču političke problematike tijekom čitavog trajanja lista može se, ne pretjerano odvažno, zaključiti da su otisnuti po nalogu Agitpropa. Tematski su uglavnom izmješteni iz dinamike broja i kazališnih događanja i redovno su nepotpisani. No ovdje je riječ o jednom (od dva) autorski potpisanom tekstu s jasnom, nedvosmislenom socijalističkom agendom, stiliziranom u oblik političkog govora. Budući da se orijentacija lista bitno ne mijenja ni ubuduće, razlog ovom političkom ekskursu možemo tražiti u sve napetijoj geopolitičkoj situaciji. Jugoslavija usred porasta postratnih tenzija inicira osnivanje »Informacionog biroa grupe komunističkih partija. Odluka o stvaranju toga tijela donesena je u rujnu 1947. godine u Poljskoj. Za sjedište toga zajedničkoga tijela određen je Beograd« (Bilandžić, 1985: 98). Ne iznenađuje stoga da se u takvoj konstelaciji i partijska linija i odanost SSSR-u nastoje iskazati na svim frontovima, pa tako i na kulturnom, neposredno nakon uspostavljanja tog međunarodnog tijela.

Donekle sličnu gestu Tijardović ponavlja u uvodniku jedanaestog broja tekuće sezone od 21. prosinca kad ispisuje enkomij povodom Dana armije, opet naglašavajući »savez i bratstvo s herojskom Crvenom armijom« (KL, s. 3, br. 11: 3). I u ovom slučaju tekst nije vezan ni uz kakvu kazališnu ili umjetničku prigodu pa kako u prethodne dvije sezone taj datum nije obilježen, može se zaključiti da motivi za takav tekst ni ovog puta nisu bili izvorno umjetnički ili rezultat uredničke politike nego odrađivanje odozgo nametnute zadaće.

Finalno, zadnji, 29. broj treće sezone (od 21. lipnja 1948.) otvara se tekstem »Trudbenici Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu preuzeli su obveze u čast V. kongresa Komunističke partije Jugoslavije«. Tekst predstavlja svojevrsnu apoteozu Partiji koja je intonacijski, stilski, tematski u radikalnom raskoraku sa svime objavljenim u prethodnih 109 brojeva, izuzev dva, već spomenuta, Tijardovićeva teksta. Trudbenici javljaju da su oduševljeni odlukama Plenuma CK KPJ o sazivanju V. kongresa i u tom duhu prihvaćaju »konkretnu obvezu, a ujedno je zakazano natjecanje i svim

kazališnim trudbenicima u novoj Titovoj Jugoslaviji« (KL, s. 3, br. 29: 3). Zaključci, upućeni Centralnom komitetu, otpočinju rečenicom:

Ispunjeni bezgraničnom ljubavi prema herojskoj Komunističkoj partiji i Centralnom komitetu na čelu s voljenim drugom Titom, duboko svjesni ogromnih napora naše partije i druga Tita na podizanju općeg blagostanja, a s tim u vezi i općeg kulturnog nivoa naših naroda [...] mi, trudbenici Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu [...] obećajemo i obvezujemo se, da ćemo se uporno i dosljedno boriti u ostvarenju i premašenju Titovog Petogodišnjeg plana. (ibid.)

Slijedi nabrojane sedam mjera i obećanje poboljšanja kazališta u svim dimenzijama njegova funkcioniranja, administrativnim i umjetničkim te se predlaže međukazališno natjecanje u svim tim aspektima. Uz nekoliko završnih parola u slavu Tita i FNRJ, nakon kolektivnog potpisa, još se jednom u blagoj parafrazi ponavljaju uvodne rečenice. No, izuzev udarničkih obećanja i svečarskog tituliranja koje ponavlja partijsku frazeologiju, tekst zapravo ničim ne odaje preorijentaciju lista prema nekoj vrsti partijskog glasila. Ostatak broja sadrži standardno korektne repertoarne i kulturne vijesti iz zemlje i svijeta. Kako je to zadnji broj *Kazališnog lista*, možemo samo spekulirati bi li se praksa intenzivnije politizacije lista nastavila.

Budući da već od ožujka 1948. traju trzavice na relaciji SSSR – Jugoslavija, koje će rezultirati famoznom Rezolucijom Informbiroa i raskidom političkih veza između Jugoslavije i istočnoeuropskih saveznika, ali i velikim raskolom u partijskim strukturama po tom pitanju, djelovanje KP-a prema konsolidaciji vlasti i homogenizaciji naroda sprovodi se svim silama na svim razinama društva. Finalni iskaz trudbenika može se stoga vjerodostojnije čitati na tom fonu, nego kao izraz autentičnog političkog zaokreta.

ZAKLJUČAK

U svojoj *Hrestomatiji novije hrvatske drame* Senker prenosi Selemovu konstataciju kako je »poslijeratnu našu dramatiku ‘skoro potpuno mimoišla plima apologetske umjetnosti ili umjetnosti takozvanog socijalnog realizma’¹¹ te nam je pozornica ‘ostala čista, neopterećena balastom vlastite apologetske literature’« (Senker, 2000: 15) i procjenjuje je ponešto preblagom. Međutim, u slučaju *Kazališnog lista*, izuzev tri kraća teksta u materiji koja sveukupno obaseže više od 1500 stranica, može se vjerodostojno ustvrditi kako politički diktat, kao ni ideološka agenda Agitpropa, nisu imali iole značajan utjecaj na temeljnu profilaciju lista.

Ako populizam ne tretiramo nužno kao natražnjačku, afektivnu manipulatorsku strategiju, nego kao konstitutivni dio demokratske politike jer u principu podrazumijeva narod kao zajednicu baziranu na općosti, onda ona politička formacija koja se poziva na narod kao svoje konstitutivno ishodište u principu mora dopustiti pluralizam, ma koliko ga u praksi represijom ili persuazijom pokušavala suzbiti. Hrvatsko narodno kazalište, u doba prije javne televizije, uz Maticu hrvatsku, centralna kulturna institucija i njezin list upravo su dokaz da se u političkim projektima koji legitimitet fundiraju na narodu kao političkoj, a ne etničkoj kategoriji, mogu zaista, i ne samo u načelu nego i u praksi, otjeloviti neki od demokratskih ideala kao što su disenzus, sloboda mišljenja, zagovaranje kulture kao suštine emancipatorske politike.

---

¹¹ Jedini programatski tekst u sve tri sezone izlaženja, koji bi zagovarao socrealizam, javlja se u *Kazališnom listu* tek u 18. broju treće sezone autora Đoke Petrovića pod naslovom »Socijalistički realizam na pozornici«.

LITERATURA

- Ahmed, Sara. 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Banac, Ivo. 1990. *Sa Staljinom protiv Tita: informbirovski rascjepi u jugoslaven-skom komunističkom pokretu*. Globus. Zagreb.
- Banović, Snježana. 2018. *Zbog ideološke slabosti partijske nomenklature, zadatak idejnog zaokreta od staljinizma pripao je kulturi. Što je govorio Krleža*. <http://ideje.hr/zbog-ideoloske-slabosti-partijske-nomenklature-zadatak-idejnog-zaokreta-od-staljinizma-pripao-je-kulturi-sto-je-govorio-krleza/> (pristupljeno 18. prosinca 2018.).
- Bilandžić, Dušan. 1985. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918-1985*. Školska knjiga. Zagreb.
- Domovinski rat. 1999-2009. *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15884> (pristupljeno 18. prosinca 2018.).
- Grbeša, Marijana; Šalaj, Berto. 2018. *Dobar, loš ili zao?: populizam u Hrvatskoj*. TIM press. Zagreb.
- Kazališni list*, sezona 1. (1945.-1946.), ur. Ka Mesarić, brojevi 1-38.
- Kazališni list*, sezona 2. (1946.-1947.), ur. Ka Mesarić, brojevi 1-43.
- Kazališni list*, sezona 3. (1947.-1948.), ur. Ante Rubeša, brojevi 1-29.
- Laclau, Ernesto. 2005. *On Populist Reason*. Verso. London – New York.
- Laclau, Ernesto. 1977. *Politics and Ideology in Marxist Theory*. NLB. London.
- Najbar Agičić, Magdalena. 2013. *Kultura, znanost, ideologija: prilozi istraživanju politike komunističkih vlasti u Hrvatskoj od 1945. do 1960. na polju kulture i znanosti*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Schiller, Friedrich. *Die Schaubühne als eine moralische Anstalt betrachtet*. <https://www.lernhelfer.de/sites/default/files/lexicon/pdf/BWS-DEU2-0078-03.pdf> (pristupljeno 18. prosinca 2018.).
- Senker, Boris. 2000. *Hrestomatija novije hrvatske drame*. Disput. Zagreb.
- Sotiris, Panagiotis. 2018. *Is a 'Left Populism' possible?* https://www.academia.edu/36581343/Is_a_Left_Populism_possible_%CE%91_critique_of_theories_of_populism_and_an_attempt_towards_rethinking_the_notion_of_the_people_ (pristupljeno 10. siječnja 2019.).

Spehnjak, Katarina. 2002. *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945.-1952.* Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet. Zagreb.

THE PEOPLE, THE HOMELAND, THE GREAT PATRIOTIC WAR –
THE POLITICAL SEEN FROM THE PERSPECTIVE OF THEATRE STUDIES

A b s t r a c t

Pre-theoretical, common sense understanding of basic political concepts, such as »people«, or »homeland«, tends to be objectivistic. More precisely, these and other political terms are being conceived of as physical objects, with stable and permanent characteristics, whose analysis mainly remain on purely descriptive level. Argentinian political philosopher Ernesto Laclau, in his books *Politics and Ideology in Marxist Theory* and *On Populist Reason* reverses such an approach and perceives political subjectivity as a discursive construct, i.e. an *a posteriori* outcome of a prior theoretical articulation. Along those lines, strengthened with Spehnjak's and Najbar Agičić's historiographic insights on the nature of cultural politics in the early socialist period of Republic of Croatia, I'll propose a political reading of *Kazališni list* (Theatre Newspaper) – an official publication of Croatian National Theatre in Zagreb, published from 1945-48, and demonstrate the emancipatory aspects of its populist foundation.

Key words: Laclau; populism; Kazališni list; people; politics

Napomena: Izlaganje je dio projekta »Kako praksom vođeno teorijsko istraživanje u umjetničkoj izvedbi može doprinijeti hrvatskoj znanosti« (IP-2014-09-6963) poduprtog od Hrvatske zaklade za znanost.